

УСНО-ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ПОДІЇ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ ТА РОЗГОРТАННЯ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ (листопад 2013 – травень 2014 рр.)

С. І. Тоцька

Запорізький національний університет

fox1023456789@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8229-1360>

Ключові слова: усна історія, усно-історичні джерела, Революція Гідності, Антимайдан, Євромайдан, агресія, Російська Федерація, Європейський Союз, Україна, Запорізька область.

Вивчення питання Революції Гідності та розгортання агресії Російської Федерації проти України на території Запорізької області крізь призму усно-історичних джерел є важливим та актуальним. Події Революції Гідності та початок російської збройної агресії проти України, що відбулися протягом листопада 2013 – травня 2014 рр. стали переломним етапом у новітній історії України. Саме ці зміни визначили подальший напрям суспільно-політичного розвитку держави, формування громадянської ідентичності та утвердження європейського вибору.

Водночас ці події є відносно недавніми, тому збереження та наукове осмислення спогадів їхніх безпосередніх учасників і очевидців набуває особливого значення. Усно-історичні джерела дозволяють не лише реконструювати перебіг подій у тому числі на регіональному етапі, але й відтворити емоційно-психологічний вимір суспільних процесів, що не завжди фіксується у письмових чи офіційних документах.

В умовах гібридної війни та інформаційних маніпуляцій особливо важливо зберегти автентичні свідчення громадян, які були безпосередніми учасниками Революції Гідності, її складових частин Євромайдану та Антимайдану, подальшого розгортання агресії Російської Федерації проти України, зокрема на теренах Запорізької області. Наявність інтерв'ювань певною мірою демонструє особливості перебігу подій на території населених пунктів Запорізької області.

Отже, систематизація, аналіз і критичне опрацювання усних свідчень сприяють формуванню цілісного національного наративу, протидіють спотворенню історичної пам'яті та мають вагоме значення для історіографії сучасної України. Саме тому дослідження усно-історичних джерел зазначеного періоду є актуальним.

ORAL HISTORY SOURCES ON THE EVENTS OF THE REVOLUTION OF DIGNITY AND THE UNFOLDING OF AGGRESSION BY THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE IN THE TERRITORY OF THE ZAPORIZHZHIA REGION (November 2013 – May 2014)

S. I. Totska

Zaporizhzhia National University

Keywords: oral history, oral historical sources, Revolution of Dignity, Anti-Maidan, Euromaidan, aggression, Russian Federation, European Union, Ukraine, Zaporizhzhia region.

Studying the Revolution of Dignity and the Russian Federation's aggression against Ukraine in the Zaporizhzhia region through the lens of oral history sources is important and relevant. The events of the Revolution of Dignity and the beginning of Russian armed aggression against Ukraine, which took place between November 2013 and May 2014, became a turning point in the modern history of Ukraine. It was these changes that determined the further

direction of the socio-political development of the state, the formation of civic identity and the affirmation of the European choice.

The historical context of the events of the Revolution of Dignity and the unfolding of the Russian Federation's aggression against Ukraine in the Zaporizhzhia region is both interesting and specific. On 21 November 2013, the Ukrainian government, led by former President Viktor Yanukovich and former Prime Minister Mykola Azarov, abandoned the course towards European integration and the signing of the Association Agreement with the EU.

At the same time, these events are relatively recent, so the preservation and scientific analysis of the memories of their direct participants and eyewitnesses is of particular importance. Oral historical sources allow us not only to reconstruct the course of events, including at the regional level, but also to recreate the emotional and psychological dimension of social processes, which is not always recorded in written or official documents.

In the context of hybrid warfare and information manipulation, it is particularly important to preserve the authentic testimonies of citizens who were direct participants in the Revolution of Dignity, its components, Euromaidan and Antimaidan, and the subsequent unfolding of the Russian Federation's aggression against Ukraine, particularly in the Zaporizhzhia region. The interviews demonstrate, to a certain extent, the peculiarities of the course of events in the settlements of the Zaporizhzhia region.

Therefore, the systematisation, analysis and critical examination of oral testimonies contribute to the formation of a coherent national narrative, counteract the distortion of historical memory and are of great importance for the historiography of modern Ukraine. That is why the study of oral historical sources from this period is relevant.

Джерельну базу, що дала змогу відтворити перебіг Революції Гідності та початок агресії РФ проти України на території Запорізької області, становлять усно-історичні інтерв'ю безпосередніх учасників подій. Вони поділяються на опубліковані та неопубліковані матеріали. Серед опублікованих варто виокремити інтерв'ю, зібрані журналісткою С. Кошкіною та оприлюднені у книзі «Майдан. Нерозказана історія»¹.

Групу неопублікованих усно-історичних інтерв'ю складають опитування учасників Революції Гідності та розгортання агресії РФ проти України на території Запорізької області, проведені авторкою дослідження. Зазначимо, що нами було опитано учасників Революції Гідності, Євромайдану, Антимайдану та початку розгортання агресії Російської Федерації проти України, тобто початку так званої «русской весни».

Серед числа згаданих дійових осіб маємо згадати: з м. Запоріжжя: А. Рибальченко – журналіст запорізьких інтернет-видань; В. Долинний – экс-заступник начальника Нацполіції Запорізької області; В. Лініков – завідувач відділу Новітньої історії Запорізького краєзнавчого музею; В. Москаленко – журналіст; В. Нестеренко – начальник

управління кадрового забезпечення облМВС (січень 2014 р.), співучасник запорізького Майдану, полковник у відставці; І. Артюшенко – народний депутат України VIII скликання, український громадський діяч, голова громадсько-політичного об'єднання «Українська справа» у м. Запоріжжя, голова ЗОУ ВУТ «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка, співучасник запорізького Майдану; О. Шацький – прокурор Запорізької області; Т. Книш – голова Запорізької міської організації «Свобода»; Ф. Турченко – завідувач кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету, з 2010 р. депутат Запорізької обласної ради; Ю. Кривенко-Кірова – перекладач; Я. Ярославський – голова Запорізького обласного центру молоді. З м. Мелітополя було опитано наступних: А. Турубар – працівник школи; О. Іваненко – приватний підприємець, депутат міськради; С. Сердюк – активіст мелітопольського Майдану, до сьогодні приватний підприємець. З м. Бердянська було опитано: А. Вербицького – старшина групи першого курсу Херсонської державної морської академії; А. Омельченко – викладач музики БДПУ, завідувачка кафедри музичного мистецтва БДПУ; В. Ільїн – активіст бердянського Майдану, до сьогодні приватний підприємець; Л. Подколзін – лідер ГО «Українська громада», до сьогодні приватний підприємець; В. Костянтинова – докторка історич-

¹ Кошкіна С. Майдан. Нерозказана історія. URL: <https://equalibra.org/uk/book/maydan-nerozkazana-istoriya/> (дата звернення 20.10.2025).

них наук, професорка кафедри історії та філософії БДПУ. З м. Пологи було опитано: Ю. Коноваленко – депутат міськради, до сьогодні міський голова Поліг; А. Сарішвілі – переселенець із Грузії, волонтер, безробітний до сьогодні; О. Коломоєць – приватний підприємець, депутат міськради; П. Бабіч – приватним підприємцем, ПП «Електротехсервіс»; Р. Сорока – приватний підприємцем, депутатом міськради; О. Делі-Осман – вчитель музики у Пологівській музичній школі; О. Барінова – працівницю ПрАТ «Пологівський олійноекстракційний завод»².

Історичний контекст подій Революції Гідності та розгортання агресії Російської Федерації проти України на території Запорізької області є цікавим та специфічним водночас. 21 листопада 2013 р. уряд України на чолі з колишнім Президентом-втікачем В. Януковичем і колишнім прем'єр-міністром М. Азаровим відмовилися від подальшого курсу на євроінтеграцію та підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Того ж дня, увечері 21 листопада 2013 р., українці вийшли на Майдан Незалежності в Києві, протестуючи проти зупинення євроінтеграції. Надалі, 30 листопада 2013 р. відбувся силовий розгін мирних протестувальників, здійснений проросійським керівництвом країни та спричинив хвилю обурення по всій Україні й переріс у загальнонаціональні протести³.

На тлі цих подій 24 листопада 2013 р. у Запоріжжі відбувся перший мітинг в умовах Революції Гідності. Він проходив перед будівлею Запорізької обласної державної адміністрації та зібрав кілька сотень учасників. Протестувальники виступали за європейське майбутнє, проти корупції та низького рівня життя. На проєвропейському мітингу використовували символіку ЄС та України, тримали великий прапор Євросоюзу. Апогеєм зібрання стало те, що організатори підготували бланки «Так – Yes» на підтримку євроінтеграції.

Саме ця подія стала першою сторінкою Революції Гідності в Запоріжжі, засвідчила активну громадянську позицію містян та їхнє прагнення до змін і європейських цінностей.

Учасниця Євромайдану, Юлія Кривенко-Кірова про ці події говорила наступне: «Тобто можна сказати, що з 24 листопада 2013 р., коли ми вийшли

з політичними партіями, які підтримували угоду з ЄС та нас. Це було на площі Маяковського, ми розгорнули великий прапор Євросоюзу. Вже 24, 26 та 27 ми вже знали, що угода про асоціацію з ЄС не буде підписана В. Януковичем. І таким чином, вже 27 ми вийшли на площу Жовтневу (нині майдан Героїв Небесної Сотні) біля ЗОДА. І тоді вже був масштабний захід. Тоді вийшло багато підприємців, які розповідали, що в них є власний бізнес, що вони розуміють як складно перейти на євро стандарти, але всі прагнуть асоціації. Було близько 2 тис учасників, на той момент для Запоріжжя це досить великий показник, тому що збиралися на різні заходи від 20 до 70 людей. Ми зрозуміли, що щось буде грандіозне. Це був наш перший вихід на Майдан. Потім вже, коли 30 листопада 2013 р. побили студентів ми вийшли ввечері, зібралися біля мерії і почали думати, що слід далі діяти...»⁴.

Ярослав Ярославський, активний діяч Євромайдану, колишній керівник Запорізького обласного центру молоді стверджував, що «У Запоріжжі протестний рух ще не був протестним. Ми як організація, яка сповідує ліберальні, у тому числі проєвропейські цінності мали можливість долучитися до організації заходів на дні Європи, з чого все і почалося. Масштабні дні Європи проводилися ще задовго до протестів, надалі проводилася акція «Підпиши», спрямована на підтримку імплементації угоди про асоціацію з ЄС. Кожен міг сказати: «Я кажу підпису – Yes». Виходили на флешмоби, вуличні акції. Вони були креативними. Ми розмальовували, збирали карту України, розтягували прапори України та Європи. Це було передумовою до масових виходів населення. Масштабні акції в Запоріжжі почали проводити з листопада, відповідно 24 листопада 2013 р. відбулася велика акція, на якій ще не арештовували. Це не був протест, це була підтримка ЄС, підпис «Так – Yes». Усі мали надію, що угода буде підтримана і проєвропейський курс буде збережено. Але, нажаль, цього не сталося і вже після цього переросло в Революцію Гідності...»⁵.

Початок боротьби на території обласного центру Запорізької області є масштабним та характеризує свідоме бачення проєвропейського майбутнього для регіону. Так, один з активних учасників Революції Гідності Володимир Лініков згадував

² Тоцька С. Запорізька область в умовах Революції Гідності та розгортання агресії Російської Федерації проти України (листопад 2013 – травень 2014 рр.) Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032. Історія та археологія. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2025. 309 с.

³ Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності: [антологія / упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко]. Київ: Український інститут національної пам'яті, 2015. 267 с.

⁴ Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Запоріжжя Ю. Кірово-Кривенко, 1989 р.н., м. Запоріжжя. 25.02.2019 р.

⁵ Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Запоріжжя Я. Ярославським, 1995 р.н., м. Запоріжжя. 25.02.2019 р.

наступне: «Вперше біля мерії я опинився 27 листопада 2013 р. 27, 28, 29 листопада 2013 р. я там був. Збиралися ввечері на 18.00 після роботи. Приблизно до 2 годин ці збори проходили. Вразило те, що в Запоріжжі вийшли люди. У Запоріжжі все було спокійно. Спочатку збиралося близько 250–300 чоловік. Учасниками були студенти, окремо стояв майданчик «Свободи», були прапори, що говорили про партійну приналежність, але, на мій погляд, свободівців було не багато. Переважно більшість склали студенти та «співчуваючі». Учасниками були співробітники Національного заповіднику «Хортиця», В. Нефьодов, О. Власов, Д. Кабалія; з друзів-археологів – О. Тубольцев. Одного разу побачив жінку в надзвичайно дорогій шубі, для мене це було неочікувано, адже вона відрізнялася від звичайних студентських курточок. Потім стало відомо, що це І. Лех, зрозумів я це тому, що вона вийшла до мікрофону і її виступ був доволі жорсткий. Якщо раніше люди казали, що треба гуртуватися, ми повинні боротися, то у І. Лех, зміст промови був доволі конкретний. Вона казала приблизно наступне: «Ну от ви зараз стрибаєте, і що, ви готові до подальшої боротьби, ви готові до подальших подій? У Запоріжжі ситуація важка і буде дуже не просто.» О. Власов біля основного мікрофону говорив наступне: «Шановні учасники, я український націоналіст і національні ідеї мені дуже близькі, але, Ви – ідіоти. Не можна вигукувати таке гасло: «хто не скаже, той москаль», тому що люди, які проходять повз відвертатимуться від нас через таке гасло». Я бачив, що всі танцюють, бачив величезний прапор Євросоюзу. Після листопадового розгону Майдану в Києві, вночі мене розбудив телефонний дзвінок. Телефонував О. Власов: «Ти знаєш, що трапилося в Києві?» Він розповів все те, що розповідали телеканали...»⁶.

Таким чином, подальші події розгорталися на території Запорізької області. У цей час в м. Пологи відбувалися перші мітинги на підтримку Євромайдану, проте збирати населення було важко. Про ці події так згадує учасник положівського Євромайдану Павло Бабіч: «Досить складно було зібрати населення на початкових стадіях Майдану. Не було повного усвідомлення населенням міста Пологи важливості та складності подій, що відбувалися на київському Майдані, починаючи з листопада 2013 року. Починаючи з грудня 2013 року, були поодинокі та малочисельні зібрання, які ні до чого не призвели. У січні 2014 року мною та моїми однодумцями було організовано перший мітинг, на

⁶ Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Запоріжжя В. Лініковим, 1972 р.н., м. Запоріжжя. 01.03.2019 р.

який запрошувалися всі небайдужі за допомогою листівок. Учасники мітингу засуджували політику президента, В. Ф. Януковича. Населення вбачало у діях влади звірство, адже першу кров пролили студенти. Вважаю, що ніколи не можна зневажати думку людей цілої країни, які прагнуть до кращого та щасливого майбутнього, навіть якщо точка зору населення протистоїть політиці пануючої влади. Мені було складно усвідомити, що влада заради власної вигоди може знищувати своїх людей, та ще й цвіт нації – студентів, які хотіли кращого для своєї країни»⁷.

Сергій Сердюк, учасник мелітопольського Майдану перші збори описує складно, адже населення протягом листопада 2013 р. тільки спостерігало за розвитком подій у країні. Перші збори почалися з грудня 2013 р.: «Мітинг 9 грудня 2013 року в м. Мелітополі відображає глибокі настрої громадян, які активно підтримували загальнонаціональний рух за зміни та протистояли корумпованій владі. Також було поширено символічне гасло «Навіть собаки втомилися від «смотрящих». Під час цього зібрання нас було близько 400 осіб. Ми висували вимоги щодо відставки президента В. Януковича, підтримки всезагальних перевиборів та рішуче засуджували насильство щодо протестувальників...»⁸.

Протягом грудня 2013 р. на запорізькому Євромайдані часто біля головного мікрофону виступав Федір Турченко. Вважаємо знаковою його промову від 22 грудня 2013 р. щодо характеристики соціально-економічного становища регіону: «В області представники партії регіонів систематично закривають лікарні та школи. це покращення ми відчуваємо щодня. На кожній сесії обласної ради вже кілька місяців розглядаються питання закриття закладів освіти та медицини. Незабаром відбудеться чергова сесія обласної ради. Серед іншого винесено питання ліквідації чотирьох протитуберкульозних диспансерів, кожен з яких обслуговує декілька районів. Не варто пояснювати, що значить ліквідація таких медичних установ в ситуації, коли країна знаходиться на межі епідемії туберкульозу. Мова йде про загрозу життю – нашому і наших дітей. Дії влади по знищенню об'єктів соціальної інфраструктури носять чіткий спланований характер та абсолютно не відповідають тим демагогічним гаслам, якими годує громадян офіційна пропаганда. на кожній сесії знаходять

⁷ Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Пологи П. Бабічем. м. Пологи. 20.09.2021 р.

⁸ Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Мелітополі С. Сердюк, 1953 р.н., м. Мелітополь. 19.12.2022 р.

певні підстави, щоб припинити діяльність якоїсь школи чи інтернату під приводом «оптимізації» та «економії». Словом, все це називається по-їхньому «покращення». При цьому, сотні тисяч гривень витрачаються на відправлення працівників запорізьких заводів і бюджетних установ на Антимайдан в підтримку влади»⁹.

Особливості розгортання Революції Гідності та подальшої агресії Російської Федерації проти України є вкрай специфічними. Наприклад, у м. Бердянськ проєвропейські мітинги відбувалися зі ініціативи здебільшого молоді та викладачів Бердянського державного педагогічного університету, Антимайданівці збиралися з числа проросійськи налаштованого населення старшого покоління та підприємців, що тримали бізнес з РФ. Про перші кроки боротьби розповідає Анетта Омельченко, учасниця Євромайдану наступним чином: «У січні-лютому 2014 р. ми разом з першим ректором БДПУ В. В. Кришко з активістами з університету (філологи, історики) йшли до міськвиконкому, частина людей йшла до поліції, частина йшла до СБУ. Потім пам'ятаю як наш перший проректор протягом грудня 2013 – квітня 2014 патрулювали місто на машині. От я зараз пам'ятаю, що в гуртожитку БДПУ, який знаходиться майже на березі Азовського моря та є найбільшим у всьому місті (дев'ятиповерхівка), почали створювати своєрідний пункт огляду, бо пройшов слух, що В. Янукович буде тікати до Бердянська через море. Кожен день протягом грудня 2013 – квітня 2014 рр. Ми виходили та стояли біля міськвиконкому. Було вже холодно, але ми підіймали українські прапори...»¹⁰.

Протистояння Євромайдану та Антимайдану на території Запорізької області відбулося під час силового розгону Євромайдану біля будівлі Запорізької обласної державної адміністрації від 26 січня 2014 р. Про ці та подальші події Володимир Лініков, учасник Євромайдану, говорить так: «26 січня 2014 р. – силовий розгін Майдану біля ЗОДА. Я не брав жодного екіпірування. Я ще з тролейбусу побачив величезну кількість людей, близько 10 тисяч. Спочатку мені здавалося, що всі ці люди – майданівці. Коли я підійшов до сцени, то побачив козаків та людей з великими георгіївськими стрічками-прапорами. Це ті люди, які заблокували вхід до ЗОДА. Я побачив там запорізького фотографа А. Розгонова. Він розповів про гарну підготовку міліції. Вони прийняли готовність до

бою. Того дня до людей вийшов Пеклушенко. Він був знервований і відчував щось недобре. Його промова була важкою. Народ вимагав скласти партійний квиток Партії Регіонів. Він сказав, що ніколи цього не зробить. Потім почалося те, що називають штурмом. Я так не вважаю, бо не було ніякої організації. Екіпірованих людей було не більше 30–40 осіб. До речі, у мене склалося враження, що дехто приїхав з інших територій України, через українську мову, яка на мій погляд діалектично не звідси. Коли пролунав заклик зайти, а не штурмувати ЗОДА, дехто пішов, але кілька світло шумових гранат зробили свою справу і все закінчилося. Приблизно до 16.00 я знаходився біля ОДА. Люди поступово розходилися. Був заклик І. Лех не розходитися і підтримувати кількість людей на площі. Була чутка про снайпера. Всі подивились в сторону новобудови, колись був Банк Україна. Був він там чи ні мені не відомо, але такий посил був. Близько 16.00 я теж вирішив поїхати додому. Але екіпіровані хлопці перекирили проспект. Відбувся транспортний колапс. Вже будучи вдома, я почув дзвінок, у якому мені повідомили, що на проспекті чутно якийсь феєрверк. Про те, що ввечері запорізький майдан було розігнано я дізнався з новин, близько 19.00. Наступного дня, 27 січня 2014 р., директор видавництва «Дике поле», О. Лазутін, сказав що збираються люди біля ЗОДА для того, щоб заспівати гімн та розійтися, бо існує небезпека життя...»¹¹.

Згідно даних засобів масової інформації, під час силового розгону запорізького Євромайдану біля будівлі Запорізької обласної державної адміністрації, 26 січня 2014 р., групами так званих «тітушок» керувала невстановлена особа, Сергій Іванович. Під час нападів на учасників протесту застосовувалися газові та шумові гранати, гумові кийки, а також жорстокі методи фізичного насильства. Після перебування «тітушок» у приміщенні ЗОДА було зафіксовано значні пошкодження внутрішнього стану будівлі: зіпсовані меблі та килими, забруднені туалети, зникнення майна. Увечері того ж дня, 26 січня, антимайданівці разом із силовиками чекали на перехожих у темних дворах, кафе та магазинах, де затримували людей без пояснень. Також повідомлялося, що деякі таксисти замість того, щоб везти пасажирів додому, доставляли їх до відділків міліції (особливо в районі між зупинками «Гагаріна» та «Україна»)»¹².

⁹ Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Запоріжжя Ф. Турченко, 1947 р.н., м. Запоріжжя. 20.03.2019 р.

¹⁰ Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Бердянськ А. Омельченко, 1970 р.н., м. Бердянськ. 29.10.2021 р.

¹¹ Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Запоріжжя В. Лініковим, 1972 р.н., м. Запоріжжя. 01.03.2019 р.

¹² Тоцька С. Запорізька область в умовах Революції Гідності

Отже, ці події засвідчують грубі порушення прав людини, насильство проти мирних громадян і журналістів, а також повну зневагу до людської гідності.

Після жорстокого розгону запорізького Євромайдану проєвропейські акції почали проводити на площі Поляка. Зміну місця зібрань зумовили заборона проводити мітинги біля Запорізької обласної державної адміністрації та реальна загроза безпеці учасників протесту. Перший мітинг на новому місці відбувся 2 лютого 2014 року під керівництвом Т. Книша та О. Старуха. Мешканці Запоріжжя до 27 лютого 2014 р. доєдналися до лав Самооборони Майдану. Здебільшого це були люди, які мали досвід військової служби. Запоріжжя та Запорізька область продовжували демонструвати єдність, громадянську активність і готовність захищати власні права та свободи, роблячи свій внесок у загальнонаціональний рух Революції Гідності¹³.

Подальші події на території Запорізької області, після перемоги Революції Гідності, розгорталися швидко. Зокрема, учасник Євромайдану Володимир Лініков згадує: «23 лютого 2014 р. ЗОДА була відкрита для відвідувачів. Кудись зник Пеклушенко. Ми поставили свічки за тих, хто загинув в подіях 18–20 лютого. Я побачив людей, яких раніше взагалі не було на Майдані, наприклад, я побачив запорізького співака Сердюка. Була велика черга до ЗОДА. Я теж зайшов, коли вийшов, то побачив, що величезна кількість людей біжить до центру площі. Спочатку мені здалося, що там зчинилася бійка. Я побачив, що вишикувалися хлопці, які мають щити, певні обладунки, бити, каски. Пройшла чутка, що десь по проспекту, ближче до площі Леніна, зібрався Антимайдан. Що антимайданівці почали зупиняти автівки з українськими прапорцями і бити скла, люсерка. Мені не відомо правда це, чи ні, бо, коли ми прийшли туди ніяких таких речей не відбувалося. Всі вишикувалися і пішли до пам'ятника Леніна. Я побачив організацію людей, організований підвіз обладунків. З легкових автівок привозили саморобні лати для різних частин тіла. Мітингувальники одяглися і пішли далі. Коли ми підійшли до вул. Панфіловців, побачили там недобудований готельний центр. Там були піддони під цеглу, ми їх розібрали, щоб максимально озброїтися. Велика кількість людей мали прості

палки. Дійшли до площі Леніна та побачили кордон з правоохоронців. Вів колону Лобас, потім він став командиром окремого 37 мотопіхотного батальйону. Люди зупинилися за наказом командирів колони задля перемовин. Сутичок з поліцією не було. Лобас зупинив усіх мітингувальників та пішов до антимайданівців. Їх було дуже мало близько 50–60 осіб. Це були люди різного рівня освіти та знань. Пам'ятник Леніну був обклеєний гаслами: «Збережемо історію міста», «Запоріжжя без вандалів». В Запоріжжі були намети, в яких вночі чатували над пам'ятником Леніна. Ми не побачили жодної озброєної людини. Ми дійшли до Металургів. Хтось кинув чутку, що антимайданівці озброєні битками знаходяться в парку Металургів і всі кинулися через проспект туди. Там нікого не було. Натовп був заведений, кинули пару петард. Все цим і закінчилося, близько 16.00. Лобас став на лавочку і розбив людей на групи по місцю проживання, щоб продовжити патрулювання по районах міста Запоріжжя. Така озброєна хода 23 лютого показала, що запоріжжани готові відстоювати своє місто...»¹⁴.

Боротьба була не завершена. Вона полягала у подальшій протидії так званому «русскому миру». Наприкінці лютого – на початку березня 2014 р. у м. Пологи відбулися єдині збори представників проросійського світу. Організаторка зібрання Вікторія згадує про ці події: «Ми збиралися лише один раз поблизу пам'ятника вождеві, в сенсі В. І. Леніну, та до нас доєдналися наші однодумці, які прагнули до єднання України з Росією. Це було цілком обґрунтованим, на нашу думку, рішенням, адже ми хотіли лише кращого для своєї держави. Справа в тому, що ми згадуємо ті прекрасні роки, коли був Радянський Союз, коли Україна розвивалася за нього. Тому, ми вирішили зібратися. Мною були організовані мітинги за участі Комуністичної партії України та Партії регіонів, хоч і не чисельні, були зосереджені на протесті проти євроінтеграції України, пропагуючи вступ до Митного союзу з Росією. Однак масштаб і популярність наших мітингів у Пологах залишались незначними в порівнянні з іншими містами Запорізької області. Нажаль, у м. Пологи здебільшого всі були прихильниками іншої сторони, європейської, та не приходили до нас...»¹⁵.

У м. Бердянськ збори проросійськи налаштованого населення відбувалися дещо частіше. Зде-

та розгортання агресії Російської Федерації проти України (листопад 2013 – травень 2014 рр.) Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032. Історія та археологія. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2025. 309 с.

¹³ Там само.

¹⁴ Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Революції Гідності у м. Запоріжжя В. Лініковим, 1972 р.н., м. Запоріжжя. 01.03.2019 р.

¹⁵ Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Антимайдану у м. Пологи В. Мараховською, м. Пологи. 24.10.2023 р.

більшого Антимайданівці за часів Революції Гідності, а надалі за часів розгортання агресії Російської Федерації проти України збиралися на протипау проєвропейським силам. Навесні 2014 р. місто Бердянськ, як і багато інших населених пунктів півдня та сходу України, опинилося в епіцентрі складної політичної ситуації. Значна частина місцевих жителів залежала від туристичного потоку з Луганська, Донецька та Росії, який забезпечував економічну стабільність для власників готелів, ресторанів і баз відпочинку. Ця економічна залежність формувала соціальне підґрунтя для проросійських настроїв, адже співпраця з Росією сприймалася як запорука фінансової безпеки. Серед частини населення, особливо старшого покоління, зберігалися ностальгійні настрої за Радянським Союзом. Такі настрої сприяли підтримці ідей Антимайдану. Для проведення проросійських мітингів відбувалося використання адміністративних ресурсів, також поширювали пропагандистські матеріали та заохочували населення виступати проти євроінтеграційного курсу України¹⁶.

Керували проросійськими зборами представники місцевих організацій «Щит» та «Оплот». Учасник бердянського Антимайдану згадує про ці події наступним чином: «У той час ситуація в Бердянську стала відображенням суспільної напруженості та протистояння різних поглядів на майбутнє країни. Історичні події в Україні 2013–2014 років стали переломним моментом. Зокрема, підтримка наших проросійських сил у деяких містах, особливо на Півдні та Сході України, була обумовлена як історичними зв'язками, існуванням братніх народів та прагнення більшості населення саме цієї частини України боротися за прекрасне майбутнє разом з Росією. Такі організації, як «Оплот» і «Щит», дійсно відігравали певну роль у намаганнях зберегти проросійське бачення майбутнього України...»¹⁷.

Водночас, попри складну ситуацію, у місті діяли й активні проукраїнські сили, які виступали проти проросійської риторики, захищали незалежність України та підтримували її європейський шлях розвитку.

Перемога Майдану в Києві спричинила активізацію антиукраїнських настроїв серед сепара-

тистських сил у Мелітополі. 22 лютого 2014 року до міста повернулася К. Уманець, яка з листопада 2013-го до початку лютого 2014 року очолювала місцевий Антимайдан. Після повернення вона разом із В. Роговим, Т. Генною, Т. Дюніною, М. Зубаревим та іншими проросійськими активістами відновила діяльність, спрямовану на поширення ідей «єдності братніх народів» та пропаганди так званого «звільнення російськомовного населення», намагаючись вплинути на громадську думку місцевих жителів. Сепаратистські виступи та протести були добре спланованими й, як правило, проходили за мовчазної згоди місцевих владних структур, хоча офіційно міська влада декларувала свою аполітичність. У Мелітополі сепаратисти, переважно колишні учасники Антимайдану, мали відчутно сильніші позиції, ніж прихильники Євромайдану¹⁸.

Проте, наприкінці травня 2014 р. у м. Мелітополі, м. Бердянську, м. Запоріжжі, м. Пологи та інших населених пунктах Запорізької області відбулася остаточна перемога проєвропейських сил. Це стало можливим завдяки свідомим громадянам Запорізької області. Розвиток подій навколо сепаратистських мітингів і виступів на Запоріжжі склався сприятливо для збереження проєвропейського курсу області. Реалізація планів щодо приєднання м. Запоріжжя та області до Російської Федерації й створення так званої «Запорізької народної республіки» виявилися неможливими через відсутність тотальної підтримки сепаратистських ідей серед місцевого населення. Крім того, організатори та ідеологи створення псевдо республіки, а також частина активних сепаратистів, згодом переїхали до Луганська та Донецька, де продовжили свою діяльність. Починаючи з 2014 р., Служба безпеки України на Запоріжжі активно здійснює заходи з протидії місцевому сепаратизму. Усі виявлені факти антидержавної діяльності розслідувалися в межах кримінального провадження за статтею 110 Кримінального кодексу України, а саме «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»¹⁹.

Отже, застосування такого підходу дає змогу розглядати події з різних перспектив як з позицій Євромайдану, так і Антимайдану. Це сприяє формуванню більш цілісного уявлення про те, як

¹⁶ Тоцька С. Запорізька область в умовах Революції Гідності та розгортання агресії Російської Федерації проти України (листопад 2013 – травень 2014 рр.) Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032. Історія та археологія. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2025. 309 с.

¹⁷ Інтерв'ю С. Тоцької з учасником Антимайдану у м. Бердянськ Сергієм, м. Бердянськ. 24.10.2021 р.

¹⁸ Тоцька С. Запорізька область в умовах Революції Гідності та розгортання агресії Російської Федерації проти України (листопад 2013 – травень 2014 рр.) Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032. Історія та археологія. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2025. 309 с.

¹⁹ Там само.

різні соціальні групи та політичні сили реагували на події. Залучення поглядів представників влади та культурної еліти Запорізької області дозволяє глибше зрозуміти регіональний контекст і врахувати специфічні політичні та культурні риси регіону. Використання комплексу усно-історичних джерел допомагає краще усвідомити вплив полі-

тичних змін на місцеві громади та особливості взаємодії різних верств населення в умовах кризових ситуацій. Такий аналіз відкриває можливість побачити не лише загальнонаціональні процеси, а й регіональні особливості реагування на події Революції Гідності та початок російської агресії проти України.

References

- Interviu S. Koshkinoi z A. Avakovym. Kyiv, 1964 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 120–134.
- Interviu S. Koshkinoi z A. Shevchenko, 1971 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 26–42.
- Interviu S. Koshkinoi z V. Novynskym, 1963 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 236–249.
- Interviu S. Koshkinoi z V. Rybakom, 1971 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 305–323.
- Interviu S. Koshkinoi z I. Kolomoiskym, 1963 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 282–285.
- Interviu S. Koshkinoi z I. Lutsenko, 1966 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 178–190.
- Interviu S. Koshkinoi z M. Dobkinym. Kyiv, 1970 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 376–382.
- Interviu S. Koshkinoi z O. Turchynovym, 1964 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 55–63.
- Interviu S. Koshkinoi z O. Yanukovychem, 1973 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 252–270.
- Interviu S. Koshkinoi z P. Poroshenkom, 1965 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 323–345.
- Interviu S. Koshkinoi z R. Akhmetovym. Kyiv, 1966 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 82–95.
- Interviu S. Koshkinoi z S. Pashynskym, 1966 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 323–345.
- Interviu S. Koshkinoi z S. Taruta, 1955 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 26–29.
- Interviu S. Koshkinoi z T. Chornovol, 1979 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 322–346.
- Interviu S. Koshkinoi z Yu. Tymoshenko, 1960 r.n., m. Kyiv // Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. S. 129–152.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Antymaidanu u m. Berdiansk Valeriiem, m. Berdiansk. 24.10.2021 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Antymaidanu u m. Berdiansk Oleksandrom, m. Berdiansk. 24.10.2021 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Antymaidanu u m. Berdiansk Serhiiem, m. Berdiansk. 24.10.2021 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Antymaidanu u m. Zaporizhzhia Mariieiu, m. Zaporizhzhia. 27.04.2019 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Antymaidanu u m. Zaporizhzhia Yuriiem, m. Zaporizhzhia. 05.02.2023 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Antymaidanu u m. Melitopolia Artemom, m. Melitopol. 07.03.2020 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Antymaidanu u m. Melitopolia Nadiieiu, m. Melitopol. 13.06.2020 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Antymaidanu u m. Polohy V. Marakhovskoiu, m. Polohy. 24.10.2023 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Antymaidanu u m. Polohy Ivanom, m. Polohy. 24.10.2023 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Antymaidanu u m. Polohy Yuriiem, m. Polohy. 12.10.2024 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Polohy A. Sarishvili. m. Polohy. 06.10.2021 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Polohy O. Deli-Osman. m. Polohy. 06.10.2021 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Polohy O. Barinovoii. m. Polohy. 06.10.2023 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Polohy O. Kolomoitsem. m. Polohy. 11. 11. 2021 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Polohy P. Babichem. m. Polohy. 20.09.2021 r.
- Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Polohy R. Sorokoiu. m. Polohy. 23. 10. 2021 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Berdiansk A. Verbytskym, 1986 r.n., m. Berdiansk. 27.10.2021 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Berdiansk A. Omelchenko, 1970 r.n., m. Berdiansk. 29.10.2021 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Berdiansk V. Ilinym, 1973 r.n., m. Berdiansk. 25.10.2021 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Berdiansk V. Konstantinovoii , 1986 r.n., m. Berdiansk. 27.10.2021 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Berdiansk L. Podkolzinym, 1964 r.n., m. Berdiansk. 24.10.2021 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Zaporizhzhia A. Rybalchenko. 1989 r.n., m. Zaporizhzhia. 22.09.2019 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Zaporizhzhia V. Dolynnym, 1970 r.n., m. Zaporizhzhia. 19.09.2019 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Zaporizhzhia V. Linnikovym, 1972 r.n., m. Zaporizhzhia. 01.03.2019 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Zaporizhzhia V. Moskalenko, 1968 r.n., m. Zaporizhzhia. 02.03.2019 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Zaporizhzhia V. Nesterenko, 1968 r.n., m. Zaporizhzhia. 22.02.2019 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Zaporizhzhia I. Artiushenko, 1984 r.n., m. Zaporizhzhia. 22.02.2019 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Zaporizhzhia O. Shatskym, 1954 r.n., m. Zaporizhzhia. 10.02.2019 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Zaporizhzhia T. Knyshe, 1964 r.n., m. Zaporizhzhia. 28.02.2019 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Zaporizhzhia F. Turchenko, 1947 r.n., m. Zaporizhzhia. 20.03. 2019 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Zaporizhzhia Yu. Kirovo-Kryvenko, 1989 r.n., m. Zaporizhzhia. 25.02.2019 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Zaporizhzhia Ya. Yaroslavskym, 1995 r.n., m. Zaporizhzhia. 25.02.2019 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Melitopol A. Turubarom, 1985 r.n., m. Melitopol. 12.09.2021 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Melitopoli O. Ivanenko, 1974 r.n., m. Melitopol. 19.12.2022 r.

Interviu S. Totskoi z uchasnykom Revoliutsii Hidnosti u m. Melitopoli S. Serdiuk, 1953 r.n., m. Melitopol. 19.12.2022 r.

Maidan vid pershoi osoby. 45 istorii Revoliutsii hidnosti : [antolohiia / uporiad. T. Kovtunovych, T. Pryvalko]. Kyiv : Ukrainyskyi instytut natsionalnoi pamiaty, 2015. 267 s.

Totska S. Zaporizka oblast v umovakh Revoliutsii Hidnosti ta rozghortannia ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy (lystopad 2013 – traven 2014 rr.) Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofii za spetsialnistiu 032. Istoriia ta arkeolohiia. Zaporizkyi natsionalnyi universytet. Zaporizhzhia, 2025. 309 s.